

הגדת מסורת הרב

הגדה של פסח

בביאור מרן הרב יוסף דוב הלוי סלוביצי'יק זצ"ל

הערה על תמונת הזמיר בגב הכריכה

הזמיר, מהציפורים המוזיקליות ביותר, המופיע בגב הכריכה, מרמז לשם משפחתו של הרב סולוביצ'יק, שברוסית פירושו "זמיר קטן". בני משפחת סולוביצ'יק הם לוויים, ולפי האגדה, מקורו של השם הוא בתפקידם המקודש של המשפחה כלוויים בבית המקדש, המלווים בשירם את טקס הקרבת הקורבנות.

מהדורת שפירא

הגדת

מסורת הרב

בביאור

מרן הרב יוסף דוב הלוי

סולוביצ'יק

בעריכת הרב מנחם דוב גנק

Rabbi Joseph B. Soloveitchik
The Mesorat HaRav Haggada

מהדורה ראשונה בעברית, 2019
First Hebrew Edition, 2019

© כל הזכויות לגרסה המקורית באנגלית שמורות ל־Orthodox Union, 2009
כל הזכויות לביאור ההגדה בעברית שמורות ל־Orthodox Union, 2019
כל הזכויות לטקסט ההגדה שמורות להוצאת קורן, 2019

עורכים אחראיים: הרב ראובן ציגלר, הרב שמחה פוזנר, הרב אליהו קרקובסקי
עורכות משנה: אפרת גרוס, שירה פינסון
תרגום: אביגדור שנאן, עוזיה קרונמן
עריכה לשונית: אריאל הורוביץ
עימוד: אסתר באר, תמי מגר
עיצוב העטיפה: דניאל גדלביץ'
צילום עטיפה: באדיבות משפחת הרב יצחק אלברט ז"ל

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.maggidbooks.com

OU Press, an imprint of the Orthodox Union
11 Broadway
New York, NY 10004
www.oupress.org

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשרר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-273-5 ISBN

נדפס בישראל 2019 Printed in Israel

בהכרת הטוב למורנו
הרב יוסף דוב הלוי סולוביציץ
הרב פתח צוהר לנשמתו, נתן לנו להציץ פנימה,
ושינה את חיינו לעד.

הגדה זו מוקדשת באהבה לזכרם של הורינו
אלקנה בן משה יהודה לייב ופערל
רייזל בת יעקב הלוי וצירל
למשפחת שפירא

שמעון בן יוסף זאב ומרים ברכה
צפורה (פייגע) בת יעקב שרגא ושרה
למשפחת שרייבר

מוקדש על ידי
ישראל ורבקה שפירא

With gratitude to the Rav

Rabbi Joseph B. Soloveitchik

The Rav opened a window to his soul and let us look in.
He changed our lives forever.

This Haggadah is lovingly dedicated to the memory of our parents

**Alexander and Rose Shapiro
Samuel and Frances Schreiber**

Dedicated by
Irwin and Ruth Shapiro

דור לדור ישבח מעשיך
לנבדינו היקרים

רינה איילת • טובה עליזה • אורה עדינה

יצחק צבי • בנימין זכריה • יונתן מאיר

עליזה רות • צופיה בלה • אילה תמימה • שלמה יששכר

אלה זהרה • לילי כלילה • רובי יקרה

מוקדש על ידי
מרדכי ומרים כ"ץ

לזכר נשמות הורינו

אבינו היקר
יוסף שמואל בן בנימין שטראוס

ואמנו היקרה
גינגדל בת משה יעקב שטראוס

מוקדש על ידי בניהם
משה יעקב ודניאל עזרא שטראוס

להורינו היקרים

יהודה ודבורה ברמן

מקור תמידי של השראה וגאווה לילדיהם, נכדיהם וניניהם

מוקדש על ידי

זאב ויהודית ברמן

שמחה דוד ומאירה אמינסקי

אליהו משה ומרים ברמן

ומשפחותיהם

לזכר נשמות הורינו

אברהם משה בן הרב שלמה זאלי

גוטקה טובה בת אברהם דוד

למשפחת ביננפלד

יהודה לייב בן אהרן זאב

חווה מינה בת יצחק אייזיק

למשפחת יוסדן

מוקדש על ידי

מנחם שמואל והדסה ביננפלד

תוכן העניינים

י"א	פתח דבר
טז	מבוא
1	הגדה של פסח
	נספחים:
193	ענייני ערב פסח
205	שיר השירים
223	ספירת העומר
231	ביבליוגרפיה
233	על אודות העורך

פתח דבר

ספר זה כולל אוסף תובנות ופירושים להגדה של פסח מאת מרן הרב יוסף דוב סולוביצ'יק זצ"ל, המכונה "הרב" בפי דורות תלמידיו ותלמידי תלמידיו. הרב דיבר בציבור על ההגדה במגוון מקומות וסגנונות, לאורך עשרות שנים של הרבצת תורה. רבים משיעורי הגמרא שלו ומן השיעורים הפומביים לזכר אביו, הרב משה סולוביצ'יק זצ"ל, ביום השנה לפטירתו, התמקדו בנושאי הלכה ופלפול הקשורים להגדה. דרשותיו הציבוריות (לרבות אלו שנישאו לזכר רעייתו, טוניה) ומאמריו התמקדו בהיבטים הגותיים יותר של ההגדה. בנוסף, בתקופה שלפני חג הפסח, הרב היה עובר על ההגדה עם תלמידיו, קטע קטע, ומפיח חיים במשמעותו של המסר הנצחי של הכתוב לימינו אנו.

המקורות לחיבור זה מתחלקים לשלושה סוגים. ראשית, ציטטנו בהרחבה, ולעתים בצורה מקוצרת, מחיבוריו של הרב בכתב. את הציטוטים בעברית השארנו כפי שהם מופיעים במקור. רוב החומר לקוח מספרים שראו אור בשנים האחרונות בסדרת "מאוצר הרב" של עמותת תורת הרב. דורות של קוראים חבים חוב עצום לעמותה על שימור מורשתו האינטלקטואלית של הרב ועל הפצתה. אנו מודים לעומדים בראש העמותה, ד"ר עטרה טברסקי וד"ר טובה ליכטנשטיין, וצר לנו שפטירתם של הרב יצחק טברסקי והרב אהרן ליכטנשטיין מנעה מהם לראות את המהדורה הזו יוצאת לאור. אנו מודים גם לחברי

מערכת ההוצאה לאור של העמותה, פרופסור דוד שץ, ד"ר יואל ב' וולוולסקי והרב ראובן ציגלר, על מאמצייהם הבלתי נלאים. קטעים משאר כתבי הרב שראו אור מופיעים כאן ברשות המוציאים לאור. תודתנו לפרופסור אביגדור שנאן, שתרגם לעברית כמה מספרי "אוצר הרב" שבהם השתמשנו למהדורה זו. רשימת המהדורות נמצאת בסוף הספר. שני המקורות הנוספים להגדה זו הם "קול הרב", קלטות שונות של שיעורי הרב שזכו לתפוצה רחבה, וכן ה"רשימות", סיכומי הרצאות פרי עטי שנרשמו לאורך עשרות שנים שבהן זכיתי לחוות את תורת הרב מכלי ראשון.

באשר לנוסח ההגדה, אף שהרב נהג לקרוא את ההגדה בנוסח אשכנז, כאן ההגדה היא בנוסח ספרד כי הוא הנפוץ יותר בישראל. חברים, עמיתים ותלמידים רבים לשעבר סייעו להוציא את ההגדה אל הפועל, וברצוני להביע את תודתי והערכתי לכולם על שתרמו מזמנם, ממרצם ומלימודם ברוחב לב.

בראש ובראשונה, ברצוני להודות לידידי ד"ר יואל וולוולסקי, שיוזמתו ומעורבותו – משלבי הרעיון הראשוניים, דרך חיבור החומר, סידורו ועריכתו וכלה בפרטי ההוצאה לאור – היו חיוניות להבאת מיזם זה לקו הגמר בהצלחה. אלמלא כישרונו ושקדנותו, ספר זה לא היה רואה אור.

אני שולח תודות לרב שמחה פוזנר, עמיתי באיגוד הקהילות האורתודוקסיות (OU) וחברי מילדות, על עצתו הנבונה ועידודו הבלתי פוסק. סקירתו את הטיוטות הרבות של כתב היד כולו, הצעות העריכה המרובות והנחיייתו הכוללת בכל היבטי המיזם היו יקרות מפז. תודתי לרב גיל סטודנט בעד עבודתו על המהדורה הקודמת של ההגדה באנגלית, ולרב אליהו קרקובסקי שעבר על התרגום לעברית והוסיף הערות חשובות. תודתי גם לרב שמואל וייל על עידודו ותמיכתו בהפצת תורת הרב.

הרב צבי (הרשל) שכטר עבר על חלקים נכבדים מכתב היד הסופי והציע הצעות סגנוניות ומהותיות רבות ומועילות. גם הרבנים ארנולד לוסטיגר ומיכאל טאובס עברו על חלקים מכתב היד הסופי

והעירו הערות בונות. הרב ראובן ציגלר סיפק מידע חשוב ובעל ערך. רבים מעמיתי ומתלמידיי לשעבר סייעו בתמלול ובעריכת ההערות מ"קול הרב" ומהרשימות. חבורה זו כללה את הרבנים גד בוכבינדר, דניאל בסר, אברהם גורדימר, חיים יצחק גנק, משה גנק, עלי גרשטן, דוד הלמן, אליהו וולף, נתנאל וידרבלנק, יעקב ורבנלובסקי, מיכאל זילברמן, יהודה מוילגיי, דוד מינץ, אבי מושל, סת מנדל, אפרים מעטה, דוד נכבר, צבי סיננסקי, אברהם חיים שיוביץ, יגאל סקלרין, דניאל פלדמן, גבריאל פרייס, דוד שבתאי, איתן שנאל ויעקב ששון. בנוסף, הרב יצחק ליכטנשטיין, מחבר ההגדה הנפלאה "שיח הגרי"ר", שימש מקור מידע מועיל.

איגוד הקהילות האורתודוקסיות (OU) הוא ארגון הרוחש הערכה רבה למורשת הרב. ההגדה רואה אור בהוצאת מגיד בשיתוף עם ההוצאה לאור של ה-OU. אני יודע שהנהגת ה-OU ועורכי ההוצאה לאור של האיגוד חשים סיפוק אדיר בכל מה שקשור להפצת הגיגיו של הרב על ההגדה לקהל רחב.

אנו מודים מקרב לב לאנשי הוצאת מגיד על הטיפול המקצועי והמסור בספר חשוב זה: למו"ל מאיר מילר, ליו"ר המערכת הרב ראובן ציגלר, לעורכות המשנה אפרת גרוס ושירה פינסון ולמעמדת תמי מגר. עוזיה קרונמן תרגם מאנגלית את הרשימות, את קול הרב וקטעים אחרים שלא היו קיימים בעברית, ואת המבוא וכמה קטעים נוספים תרגם שי סנדיק. אריאל הורוביץ ערך את התרגומים, ושרה קרישטול איתרה וסדרה את הקטעים שנכתבו בעברית או שהופיעו כבר בתרגום עברי. אנו שולחים תודה מקרב לב ליהודה ברמן על עצתו הנאמנה ועל תמיכתו החיונית באימוץ המיזם הזה ומיזמים רבים אחרים הקשורים להפצת תורת הרב. מר ברמן, תלמיד מוערך של הרב, היה איש סודר ועורך דינו של הרב, והרב נתן אמון עצום בשיקול דעתו, בחכמתו ובנאמנותו. כשתלמיד לשעבר שאל את הרב איזו עמדה לנקוט בסוגיה מסוימת הקשורה למדיניות ציבורית, הרב השיב: "בדוק עם יהודה ברמן. כך אני נוהג תמיד". מר ברמן שם לו למטרה להפוך את תורת הרב לזמינה להמונים הצמאים לה בקרב הקהילה היהודית – החל מהקמת

כתב העת מסורה, דרך תפקידו בעמותת תורת הרב וכלה בפרסום הגותו של הרב בהוצאת ה־OU. כנשיא לשעבר של ה־OU, מר ברמן משמש יושב ראש ועד ההוצאה לאור של האיגוד.

מהדורה זו לא הייתה רואה אור אלמלא התמיכה הנדיבה של נותני החסות שלנו. ישראל ורכקה שפירא, שאת שמם נושאת מהדורה זו, תמכו באופן יוצא דופן בפרסום כתבי הרב במשך השנים, ואנו מכירים בתרומתם המובהקת לכלל ישראל. אנו מודים גם על העזרה שהגישו לנו משפחות ביננפלד, ברמן, כ"ץ ושטראוס, כולן תומכות מסורות באידיאלים שגילם הרב באישיותו.

הגדה זו היא תרגום של הגדה שיצאה לאור באנגלית בשנת תשס"ט, תחת הכותרת *The Seder Night: An Exalted Evening* (OU Press, 2009), בתוספת קטעים חדשים רבים.

מנחם דוב גנק

מבוא

ליל הסדר המהולל מתאפיין בתמות של קבלת מלכות ה', העברת המסורה וכוחה הדינמי והיוצר של התורה שבעל־פה. הרב ביטא את כל התמות האלה במפעל חייו. במשך עשרות שנים הוא לימד את השיעור הגבוה בשיבת רבנו יצחק אלחנן שעל יד ישיבה יוניברסיטי, המשיך ללמד את תלמידיו לשעבר ואלפים אחרים בהרצאות שנמסרו בחסות הסתדרות הרבנים של אמריקה ובשיעורים לקהל הרחב בבית הכנסת מוריה בעיר ניו יורק, וכן שימש כדמות רבנית מופלגת בבוסטון, שם הקים יחד עם אשתו האהובה טוניה את בית הספר רמב"ם והמשיך להתוות את דרכו. בתור דמות רבנית ייחודית והוגה דעות יהודי פורץ דרך במאה העשרים, הצליח הרב לבטא בפני כל מי שעסקו עמו בלימוד התורה את המידיות והעוצמה שיש בלימוד התורה ואת חויית התורה ככוח פועם ומלא חיים. בעיני הרב, לימוד תורה הוא הנתיב היסודי לקבלת מלכותו של ה'. הרב שילב את התורה עם תובנות חדשות וגישות מרעננות, ובכך הבטיח שהתורה תהיה מקור חיים מתמשך שמאפשר לדורות של תלמידים לחוות את הקשר הנצחי שיש לכל יהודי עם התורה, וכך לממש את העברת המסורה. משה, כך הסביר הרב, נקרא "ספרא רבה דישראל" (סוטה יג, ב), הסופר הגדול של עם ישראל, לא מפני שהוא כתב את התורה על הקלף, אלא כי הוא חקק את מילות התורה בלבו ובראשו של עם ישראל.

ההגדה אומרת שאפילו כולנו חכמים, מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים ועלינו לראות את עצמנו כאילו חווינו באופן אישי את האירועים המכוננים של יציאת מצרים. הרמב"ם מהדהד את השפה הזאת כשהוא מדבר על מצוות הקהל, המצווה שדורשת מכל עם ישראל להתקבץ בירושלים אחת לשבע שנים כדי לשמוע את מלך ישראל קורא בתורה. הוא כותב, "וגרים שאינן מכירין, חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיוודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה. ומי שאינו יכול לשמוע מכוין לכו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל" (הלכות חגיגה ג, ו). באישיותו רבת ההדר ובאינטלקט רחב היריעה שלו, גילם הרב בדמותו את המלך המכריז על תורת ה' ומעביר את דבריה. אין ספק שאלו שנפלה בחלקם הזכות להיות נוכחים בשיעוריו של הרב הבחינו בהופעתו המלכותית והרגישו את מידיית התורה, כאילו חוו מחדש את התגלות ה' בהר סיני ואת קבלת מילותיה המרוממות של התורה מריבוננו של עולם.

הרב גילם באישיותו את התורה שבעל-פה, על חיוניותה ועל הדינמיות שבה, על הלהט האינטלקטואלי ועל עומקה הרוחני. הוא ביטא גם את המסורה. כמו המלך במצוות הקהל, הרב היה השליח האצילי של ריבוננו של עולם, שכל ישותו העידה על העברת התורה, שימורה ונצחיותה. הוא היה אומר שכשהוא מעביר שיעור, הוא מרגיש שהלל ושמאי, אביי ורבא, רש"י והתוספות, הט"ז והש"ך נוכחים בחדר, בעודו מבאר את דברי הגמרא. בדומה לכך, כשהסב לשולחן הסדר אצל אביו, הוא הרגיש שהרמב"ם והרשב"א, הגאון מווילנה ורבי עקיבא איגר הם אורחים מוזמנים, חיים וחיוניים, משתתפים פעילים בשיח הסוער שהתקיים סביב שולחן הסדר. הרב עורר השראה בתלמידיו להצטרף אליו באחוות הלימוד.

את המסורה, לעומת זאת, אפשר לשמר ולהעביר לדור הבא רק אם היא באה לידי ביטוי בצורה אינטימית. לשם מאמץ זה רתם הרב את כישורונותיו יוצאי הדופן, את גאונותו, את יושרתו, את רהיטותו ואת

תחושת השליחות והייעוד העזה שלו. בעיקר בזכות הנהגתו מעוררת ההשראה ושיטות החינוך המבריקות שלו, יש היום בארצות הברית קהילה יהודית רתית שמשולבת בחברה בת זמננו, ובכל זאת מחויבת למסורת העתיקה והמפוארת שלנו. קהילה שלא זו בלבד שהיא שומרת על עקרונות התורה, אלא היא עדיין שומעת את הדי הר סיני לאורך הדורות.

טקסט הליבה של ההגדה הוא פרשנות והרחבה לקטע המקראי "ארמי אובד אבי" (דברים כו, ה-יא), ההכרזה שאומר בעל אדמות בארץ ישראל בעת הבאת הביכורים בפני הכוהן בבית המקדש. הרב נהג לשאול מדוע פסוקים אלו, שמתמצתים את סיפור יציאת מצרים, נבחרו כלב לבה של ההגדה, ולא קטעים מתחילת ספר שמות, שבהם תיאור מפורט יותר של אירועי יציאת מצרים. הסברו נוגע בהיבט יסודי במצוות סיפור יציאת מצרים, ומשקף גם את שליחות חייו.

החובה לספר ביציאת מצרים בליל הסדר אינה מסתכמת בתיאור המאורעות ההיסטוריים, הסביר הרב. סיפור יציאת מצרים חייב להקיף במהותו את מצוות תלמוד תורה. המשנה (פסחים י, ד) כותבת: "ודורש מארמי אובד אבי, עד שיגמור כל הפרשה כולה". המילה "ודורש" מלמדת שיש לעסוק בלימוד תורה, לפרש את הכתוב בתורה בעזרת שיטות הפרשנות המבוססות, כדי לשער פרטים שלא מופיעים במפורש בכתוב. אין די בקריאה פשוטה של סיפור יציאת מצרים מתחילת ספר שמות. חז"ל בחרו ב"ארמי אובד אבי" כטקסט המרכזי של ההגדה, דווקא מכיוון שתיאור יציאת מצרים המופיע בו מתומצת כל כך - זהו טקסט שמזמין עיון ופרשנות. אנחנו עונים לבן החכם, "ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח". אנחנו מחויבים ללמד את הבן החכם את כל הלכות ליל הסדר במהלך הערב. ליל הסדר אינו סובב אך ורק סביב אירועים היסטוריים. יש לעסוק בלימוד תורה גם באמצעות דיון בהלכות הקשורות לפסח, כמפורט בתורה שבעל-פה.

תורת הרב מדגישה את מרכזיותו של לימוד התורה בליל הסדר. אבל השאלה נשארת בעינה: מדוע לימוד תורה מובנה כל כך בערב הזה? הבנת העניין נובעת מדברי הרב על מצוות קריאת שמע, שמהותה היא קבלת עול מלכות שמיים.

הרמב"ם מסביר שאדם נדרש להתחיל את קריאת שמע בפרשייה הראשונה, משום שהיא כוללת את שלושת המרכיבים העיקריים – "מפני שיש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו" (הלכות קריאת שמע א, ב). אף שקריאת שמע היא מצווה בפני עצמה, עליה לכלול באופן מובנה את לימוד התורה, כי בלעדיו יש חיסרון בקבלת עול מלכות שמיים. השקפת העולם שלנו מוגדרת על ידי לימוד תורה, דרכו אנחנו מציצים לדעתו האינסופית של הקדוש ברוך הוא. עניין מהותו של לימוד התורה במצוות קריאת שמע מודגם ביתר שאת בעובדה שברכת "אהבה רבה", אחת מברכות קריאת שמע, משמשת גם כברכת התורה (מי שלא אמר את הברכות לפני לימוד תורה, יוצא ידי חובה בקריאת "אהבה רבה"). כמו כן, הסביר הרב, אנחנו מוצאים ברכת התורה מיוחדת להגדה: "ברוך המקום ברוך הוא". ליל הסדר מקביל למצוות קריאת שמע, בכך ששניהם מבטאים את קבלת עול מלכות שמיים שחייבת להתבצע דרך האינסטרומנטליות של המעשה הקוגניטיבי שבלימוד תורה.

מרכיב מהותי נוסף בקריאת שמע כרוך בזכירת יציאת מצרים, ובא לידי ביטוי בפרשייה השלישית של שמע. סבו של הרב, ר' חיים, העיר שאף שיש מצווה להזכיר את יציאת מצרים, הרמב"ם אינו מונה אותה בין תרי"ג מצוות. הוא הסביר שהרמב"ם משמיט אותה מכיוון שהוא אינו מחשיב אותה כמצווה בפני עצמה, אלא כמרכיב בתוך קריאת שמע.

קריאת פרשת ציצית, ביאר ר' חיים, היא חלק ממצוות קריאת שמע, מכיוון שהיא כוללת את זכירת יציאת מצרים. זכירת יציאת מצרים היא חלק מהותי מקריאת שמע, מכיוון שקבלת עול מלכות שמיים דורשת אמונה באל המעורב מקרוב בהיסטוריה ובמאורעות בחיי האדם. לכן, במצווה להאמין בקדוש ברוך הוא כתוב: "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב), כי אנו מאשרים את אמונתנו באל שדואג לכריאה ולאנושות. זהו עקרון זכירת יציאת מצרים. בליל הפסח קיבל עם ישראל את אלוקיו כארון שיהיה מעורב בכל היבט בחייהם: "אני ולא מלאך, אני לא שרף, אני ולא השליח". הגאולה ממצרים הושגה

על ידי כך שה' התגלה והפגין מעורבות ישירה בהיסטוריה, וההתגלות האלוקית היא יסוד ידיעת ה' ואמונתו אצל בני ישראל.

לימוד תורה הוא חלק מובנה בליל הסדר מכיוון שהתורה שבעל פה וההגדה הן חוויות דתיות רעננות שבהן כל אישיותו של האדם מזדהה עם החוויה ונטמעת בה. ליל הסדר אינו מסתכם בשחזור מאורע שקרה בעת העתיקה, אלא הוא חוויה אישית מחודשת של אותו מאורע. הרב ציין שהתפיסה הזאת מרומזת בעצם המילה "הגדה", כפי שניתן ללמוד מן הביטוי "הגדת עדות". אחד העקרונות היסודיים בדיני ראיות הוא שעדות מפי השמועה אינה ראיה קבילה. באותה רוח, ההגדה מדגישה ש"חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", הוא בעצמו. בהתאם לכך, מצוות סיפור יציאת מצרים אינה יכולה להיות סיפור סדר ההתרחשות של מאורע היסטורי ותו לא. עליה להיות עדות מכלי ראשון, הכרה בקיומו של אירוע, שהיא בתחום החווייה הפעילה של היחיד המעיד.

היהודי שהביא את ביכוריו לבית המקדש העריך בכל לבו את ההנאה שהסבו לו הסיפוק ונחת הרוח. אך אותו מביא ביכורים חוגג נדרש להפוך את עצמו לרגע לקרבן השעבוד במצרים, כפי שהוא מצהיר בגוף ראשון: "וירעו אתנו המצרים... ונצעק", תפילה לה' לעזרה, "ריוציאנו... ויביאנו אל המקום הזה". כאשר מביא הביכורים מצהיר בגוף ראשון, הוא חווה מחדש את אירועי יציאת מצרים. הכרות הביכורים הולמת מאין כמותה לשמש כיסוד ההגדה, כי הן המביא ביכורים והן היהודי בליל הסדר מחויבים לשחזר את יציאת מצרים ולחוותה מחדש. תחושת המידיות והרלוונטיות היא מרכיב יסודי בלימוד תורה, והרב מאתגר אותנו לשחזר אותה בליל הסדר.

התורה שבעל פה מאפשרת לכל דובר לגלות פרשנויות ויישומים חדשים. היא אינה קופאת על השמרים אלא מקרינה אופקים חדשים ללא הרף אשר מסבים אושר ללומדיה. "פקודי ה' ישירים משמחי לב" (תהלים יט, ט). הרב הסב את האושר הזה לכל מי שנפלה בחלקו הזכות ללמוד במחיצתו. לצערנו, אי אפשר לתפוס את החוויה הזו במלואה בעזרת המילה הכתובה, גם כאשר מחברה הוא ספרא רבה דישראל

הגדת מסורת הרב

של המאה שעברה בכבודו ובעצמו. אך אנו מקווים שחיבור זה יסייע לקוראים לקבל הערכה עמוקה יותר של הרב ושל מפעל חייו. מנחם דוב גנק

הגדה של פסח

ערב מהולל – ליל הסדר

בזיכרוני החווייתי – ולא דווקא בזה העיוני – בולטים להם שני לילות מיוחדים, לילות שניחנו באיכות יחידה במינה ומרתקת, מרוממים בקדושתם וזוהרים ביופי מסנוור: ליל הסדר וליל "כל נדרי". כילד עמדתי מוקסם, לאמיתו של דבר מהופנט, לנוכח שני לילות בהירים אלה, מוארים באור ירח, עטופים בהוד והדר. רגיל הייתי לחוש נמרץ, מרוגש ומלא השראה; חזון מלא אור העצים את חושיי, ואלה נתחדרו והשתחררו מכל עכבות. שתיקה מוזרה, דממה, שקט, שלווה ורוגע עטפו אותי. מורגל הייתי להיכנע לזרם של שמחה שופעת והתלהבות. עדיין יכול אני לשמוע את המנגינה כבדת הסבר, העגומה, המתרפקת על העבר, של אמירת יקנה"ז (אותו סימן לזכירת סדרם של פרטי הקידוש וההבדלה) – אשר שמעתי ככל הנראה בגיל שבע, כאשר סבי שר את הקידוש בליל סדר שחל במוצאי שבת. עדיין זוכר אני את הברכה האחרונה, "המבדיל בין קודש לקודש". המנגינה נמוגה בהדרגה; או שמא מוטב לומר שהיא נטמעה בתוך מנגינה אחרת, רוצה לומר, במנגינת השתיקה. כילד נהגתי להרהר במשך שעות על משמעות הרעיון של "המבדיל בין קודש לקודש" – שתי קדושות, אחת של שבת ואחת של יום טוב. את שתיהן אהבתי; נצרתי בלבי כל ניצוץ של קדושה; שנאתי את היומיומי, את האפור, השגרתי, את קדרות ימי המעשה. תמיד ראיתי באמי הצעירה והשברירית – על פניה החיוורות,

עיניה השקועות והופעתה העדינה והאצילית – את התגשמות השבת, המלכה. את החג, על כל הדרו, ראיתי מסומל בדמותו של אחד מרודיני, אתלט, גבוה, שחום ונאה.

זיכרונות אלה כולם הם שורשי השקפת עולמי וחווייתי הדתית. בלעדיהם מחמיץ הייתי את ההתלהבות המלווה את שמירת המצוות ואת עומקן ותנופתן של החשיבה וההגות הדתיות. תמים וילדותי ככל שהייתי, תחושות וחזיונות אלה היו תמיד, והם עדיין, מקור בלתי נדלה לחיי הדתיים הססגוניים.

בליל יציאת מצרים פגשו בני ישראל בה', היה להם רנדו (rendezvous) עימו, והם הוצגו בפניו זו הפעם הראשונה. בליל הפסח, כשהוא חופשי, מלא תקווה ואמיץ, חש סיפוק גדול ובמצב רוח מרומם בשל עצמאותו, שועט האדם קדימה, מתרחק, גדל, מוכן לבצע כל מה שמתקשר לאושרו ולחירותו. האנוכיות נעלמת, האדם שוכח את עצמו, וגואה כאותו נהר רב עוצמה כדי לעשות, לבצע, ולהשקיע עצמו בחסד. (זמן חירותנו)

ביעור חמץ

אור לארבעה עשר נסן (ואם חל בשבת — אור לשלושה עשר) בודקין את החמץ לאור הנר. לפני הבדיקה מברכים:

פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בְּעוֹר חֻמֵץ.

אחר הבדיקה אומרים:

כֹּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאֶכָּא בְּרִשׁוּתֵי
דְלָא חֲמַתָּה וּדְלָא בְעֵרְתָּה
לְבָטִיל וְלִהְיוּ הַפְּקוּר
בְּעַפְרָא דְאֶרְעָא.

ערב פסח שחרית, בשעה החמישית של היום, שורפים את החמץ ואחר כך אומרים:

כֹּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאֶכָּא בְּרִשׁוּתֵי
דְחֲמַתָּה וּדְלָא חֲמַתָּה, דְּבְעֵרְתָּה וּדְלָא בְעֵרְתָּה
לְבָטִיל וְלִהְיוּ הַפְּקוּר
בְּעַפְרָא דְאֶרְעָא.

עירוב תבשילין

בחוץ לארץ, אם חל ערב פסח ביום הרביעי, עושים עירוב תבשילין. נוטלים מצה ותבשיל ואומרים:

פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב.

בְּדֵן עֵרוּבָא יְהֵא שְׂרָא לְנָא לְמִיפָא וּלְבִשְׂלָא
וּלְאֶטְמָנָא וּלְאֶדְלָקָא שְׂרֻגָא וּלְמַעְבַּד כֹּל צְרַכְנָא
מִיּוֹמָא טַבָּא לְשַׁבְּתָא
לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים בְּעִיר הַזֹּאת.

הדלקת נרות

המנהג הנפוץ בהדלקת נרות הוא שהאישה מדליקה קודם את הנרות ואז מכסה את עיניה בידיה ומברכת:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יוֹם טוֹב.

אם הדלקת הנרות נעשית לפני הקידוש מברכת האישה גם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
שֶׁהַחֵינּוּ וְקִיְמָנוּ, וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה.

כאשר יום החג חל בשבת מדליקים נרות לפני כניסת השבת ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת וְשֶׁל יוֹם טוֹב.

ואחר כך מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
שֶׁהַחֵינּוּ וְקִיְמָנוּ, וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה.

הדלקת נרות

הרמב"ם (הלכות שבת ה, ג) קובע כי יש להדליק נרות שבת "מבעוד יום, קודם שקיעת החמה". הלכה זו טעונה ביאור, שהרי פשוט שלאחר השקיעה חלים איסורי שבת וממילא נאסר בהדלקה, ומדוע מורה הרמב"ם להדליק "מבעוד יום"?

הרמב"ם (הלכות שבת ל, ה) קובע כי צריך "לתקן ביתו מבעוד יום לכבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומיטה מוצעת, שכל אלו לכבוד שבת הן".

תפילה אחרי הדלקת הנרות:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁתְּחַוֶּנּוּ אֹתִי
(מוסיפה: וְאֵת אִישׁוֹ / אִם הוֹרִיחַ חַיִּים: וְאֵת אָבִי / וְאֵת אִמִּי / אִם יִשְׁלַח יְלָדִים:
וְאֵת בְּנֵי וְאֵת בָּנוֹתַי) וְאֵת כָּל קְרוֹבֵי, וְתִתֶּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים
טוֹבִים וְאַרְפִּים, וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבְרָכָה, וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדוֹת
יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִבְרַכְנוּ בְּרִכּוֹת גְּדוּלוֹת, וְתִשְׁלַח בְּתֵינוּ וְתִשְׁבֵּן
שְׂכִינְתְּךָ בֵּינוּנוּ. וְזַכֵּנוּ לְגִדְלֵ בָּנִים וּבְנֵי בָּנִים חַכְמִים וְנְבוֹנִים, אוֹהֲבֵי
יְהוָה יְרֵאֵי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת זְרַע קִדְשׁ, בִּיהוּהוּ דְבָקִים וּמְאִירִים
אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא.
אָנָּה שְׂמַע אֶת תַּחֲנֻנְתִּי בְּעַת הַזֹּאת בְּזִכּוֹת שְׂרָה וּרְבֵקָה וְרַחֵל וְלֵאָה
אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר נַרְנוּ שְׁלֵא יִכְבֵּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר פֶּיְךָ וְנוֹשְׁעָה.
אָמֵן.

הגר"א (בביאורו לשו"ע או"ח תקכט, א) מבאר את החילוק שבין עונג שבת לכבוד שבת. "עונג" מתייחס למעשים הנעשים בשבת עצמה על מנת לענג את היום, בעוד ש"כבוד" הוא המעשים הנעשים מערב שבת לקראת היום. מאחר שכלל הרמב"ם את הדלקת הנר בכלל כבוד השבת, הריהי כשאר דיני כבוד השבת הטעונים עשייה מערב שבת – והצורך להדליק מערב שבת אינו רק מצד איסור הדלקת הנר בשבת. להבנה זו יש נפקא מינה לדינא ביום טוב, שבו מותרת הדלקת הנר – ואף על פי כן, מצד כבוד יום טוב יש להדליק את הנר טרם שקיעת החמה, כשאר ענייני כבוד יום טוב הנעשים מבעוד יום.

(רשימות)

זרוע ביצה

מרור

חרוסת כרפס

חזרת

קצרת הסדר

ביחס לשני התבשילים שיש להניח בקצרת הסדר, זכר לקרבן פסח וזכר לקרבן חגיגה בזמן שבית המקדש היה קיים, ישנן שתי דעות בגמרא (פסחים קיד ע"ב). לפי רב הונא מקיימים דין זה ב"סלקא וארוזא", ולפי רב יוסף יש צורך בשני מיני בשר דווקא. הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ח, א) פסק כרב יוסף, אך המנהג הוא להניח ביצה ומין אחד של בשר (כסף משנה שם).

ישנו מקור נוסף להנחת ביצה בקצרת הסדר. יום טוב ראשון של פסח חל תמיד באותו יום בשבוע שבו חל תשעה באב באותה שנה (אורח חיים תכח, ג). לכן המנהג לאכול ביצה, סמל לאבלות, בלילה הראשון של פסח (ראו רמ"א אורח חיים תעו, ב). הביצה מסמלת הן את השמחה שבקרבן החגיגה והן את האבלות שבתשעה באב.

בית הלוי מבאר בדרך זו את הקשר בין יום טוב ראשון של פסח לבין תשעה באב. בכמה מקומות במדרש מובא שבני ישראל היו אמורים להשתעבד במצרים 400 שנה, אך נגאלו קודם זמנם, כבר לאחר 210 שנים. לאחר 210 שנים במצרים עמדו בני ישראל בסכנת התבוללות – ואם היו נשארים עוד אפילו מעט במצרים, לא הייתה להם תקנה. לפיכך היה צורך לגאול אותם "בחיפזון" (דברים טז, ג). הקב"ה גאלם ממצרים לפני הזמן, והזמן יושלם בגלויות הבאות. לפיכך, גאולת מצרים לא הייתה גאולה שלמה, מכיוון שהיא עצמה סיבתה של הגלויות שבאו אחריה. לכן ראוי לאכול ביצה, סימן לאבלות, בעצם הלילה של הגאולה. יש להבחין בכך שהמונח "שני תבשילים" מופיע בהלכה הן לגבי ליל הסדר, שם ישנו דין להניח שני תבשילים בקצרת הסדר, והן בסעודה המפסקת בערב תשעה באב, שבה נאסר לאכול שני תבשילים. הקבלה זו רומזת גם היא לדמיון שבין ליל הסדר ותשעה באב.

(רשימות)

קדש / ורחץ / כרפס / יחץ
מגיד / רחצה / מוציא מצה
מרור / כורך / שלחן עורך
צפון / ברך / הלל / נרצה

סדר ליל פסח

ישנו היגיון ומבנה לא רק לחלק ה"מגיד" של ההגדה, אלא גם לליל הסדר כולו. הגמרא מדגישה בכמה מקומות את החיוב לשמור את הסדר האמור במצוות הלילה. למשל, הגמרא (פסחים קיד ע"ב-קטו ע"א) דנה בשאלה מה יש לברך על המרור כאשר אין ירק לכרפס, והמרור נאכל לפני ההגדה. ברור מן הסוגיה כי אין יוצאים ידי חובה באכילת המרור הראשונה לפני "מגיד", אלא דווקא באכילה השנייה, שהרי אם בטיבול ראשון היו יוצאים ידי חובת מרור, לא היה מקום לשאלת הגמרא מעיקרא. העולה מכך כי לא ניתן לאכול את המרור לפני המצה. לדעת הרשב"ם (פסחים קיד ע"א), סדר אכילת מרור לאחר מצה הוא מדאורייתא, על פי הכתוב "על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט, יא) – תחילה מצה, ולאחר מכן מרור. אמנם, הצורך לשמור על סדר המצוות קיים בכל מצוות ליל פסח, ולא רק במצה ומרור לבדם.

בביאור העניין, יש לומר כי ישנם שני קיומים בכל אחת ממצוות ליל פסח. מצוות סיפור יציאת מצרים יוצאת מן הכוח אל הפועל באופן כפול – בדיבור ובמעשה. אם האדם אוכל את המצה והמרור לפני "מגיד", הוא מקיים מצוות אכילת מצה, אך לא מצוות סיפור יציאת מצרים באמצעות אכילת מצה. זוהי משמעות דברי הגמרא (פסחים קטו ע"ב) שלפיהם המצה קרויה "לחם עוני" (דברים טז, ג) על שם שהיא "לחם שעונים עליו דברים הרבה". מכיוון שאכילת מצה גם היא חלק ממצוות סיפור יציאת מצרים, ממילא מובן הצורך בסדר מסוים דווקא.

(קול הרב)

לשון הרמב"ם בתחילת פרק ח מהלכות חמץ ומצה, הפרק שבו מובאות הלכות הלילה הראשון של פסח, מקבילה ללשונו בתחילת פרק ד מהלכות עבודת יום הכיפורים, שבו מתואר סדר העבודה במקדש. לגבי ליל פסח, לשונו היא "סדר עשיית מצוות בלילה הזה כך הוא", בעוד שבהלכות עבודת יום הכיפורים הלשון היא "סדר עשיית מצוות היום כך הוא". כשם שביום הכיפורים יש לקיים את המצוות בסדר מסוים דווקא, כך גם בליל פסח. הקיום מתבצע בסדר מסוים, וכך נעשים חלקי הסדר שלובים זה בזה, וממזיגתם יחד מתקיימת מצוות סיפור יציאת מצרים בשלמותה. דרך משל, אם אוכל האדם את המצה לפני שהוא אומר את ההגדה, הרי שלא מתקיים בסיפור יציאת מצרים הדין של "לחם עוני – לחם שעונים עליו דברים הרבה". ברומה לכך, הכרפס עניינו לעורר את השאלות לצורך אמירת ההגדה, ואם הכרפס לא יאכל בזמן הראוי לו, הרי שייפגע או אף יתעכב ה"מגיד". רק באמצעות דקדוק בקיום המצוות בסדר המסוים שלהן ניתן להביע את העקרונות והרעיונות המשוקעים במצוות ליל הסדר.

(רשימות)

קדש

העבר פטור ממצוות עשה שהזמן גרמן. דבר זה נובע מן העובדה שהעבר נטול חוויה של זמן. בעוד שהכול קיים בזמן, רק יצור האנוש מסוגל לחוות את הזמן. האלהים העניק לאדם את המודעות לזמן, את היכולת להרגיש ולחוש את הזמן ואת הזרם הקיומי של עצמיותו. המודעות לזמן או חווית הזמן כוללת שלושה מרכיבים בסיסיים. הראשון, התבוננות רטרוספקטיבית על העבר: בלא זיכרון אין זמן. השני, חקירה או בדיקה מדוקדקת של דברים שטרם באו לעולם ושל אירועים שעדיין לא התרחשו. היסוד השלישי הוא הערכת הרגע החולף, זמן ההווה, כנכס היקר ביותר העומד לרשותו של האדם.

אדם שהמבט הרטרוספקטיבי זר לו – מי שאיננו מסוגל לחיות שוב את העבר, לשוב ולחשוף אותו ולשחזר חוויות שכבר התרחשו – איננו בעל מודעות ראויה של זמן. המצווה של סיפור יציאת מצרים איננה מתמצה בסקירה היסטורית של אירועים שכבר אירעו ועברו מן העולם לגמרי. היא יותר מכך; זו דרמה הטעונה ברגשות ובמתח, נטילת חלק בעבר. אירועים מן העבר שאין חווים אותם מחדש אינם שייכים להיסטוריה אלא לארכאולוגיה. הארכאולוגיה עניינה באירועי עבר שהתרחשו בשעה שהתרחשו, נעלמו ואינם חיים יותר, גם אם ניתן לשחזר אותם באמצעות הזיכרון. אין חווים אותם מחדש; הארכאי אינו ניתן לרטרוספקטיבה. הזיכרון איננו רק מחסן של רשמים רדומים; ישנו גם זיכרון חי, המשחזר את העבר וחווה אותו מחדש.

(יש, כמובן, הבדל בין עבדים לבין נשים כמה שנוגע לפטור שיש לאלה ולאלה ממצוות עשה שהזמן גרמן. הנשים חיות בזמן וחוות את הזמן. על כן, כאשר אישה מקיימת מצווה, מעשה זה הוא בעל משמעות כמעשהו של הגבר. על כן הורו פוסקים רבים כי אישה תברך לפני קיום מצוות עשה שהזמן גרמה, אך לא כן העבר.)

הפילוסופיה היהודית של הזמן באה לביטוי בנוסח הקידוש. הזמן בפסיקה ניתן לכימות, נמדד בעזרת השעון. אך הזמן הטהור, הזמן האמיתי, איננו ניתן לכימות; הוא איכות בטהרתה. באמירת הקידוש אנו מקדשים את

הגדת מסורת הרב

הזמן ומעניקים לו יצירתיות ומשמעות. זה הדבר הראשון שאנו עושים כאנשים בני חורין בליל הסדר.

(זמן חירותנו)

השולחן ערוך (אורח חיים תעב, א) קובע כי בליל הסדר, שלא כבליל שבת ובימים טובים, אין לומר קידוש "עד שתחשך". המגן אברהם מבאר שכוס הקידוש היא הראשונה מתוך ארבע הכוסות, ולכן אין לשתותה עד שתחשך, שאז זמנו של ליל הסדר. מדבריו משתמע שהיה ניתן לקדש עוד לפני שתחשך, כל עוד שתיית היין נעשית במועד הראוי לכך, משתחשך. אמנם, הט"ז חולק על המגן אברהם ומבאר שכשם שהמצה יכולה להיאכל רק משתחשך, כך הקידוש יכול להיאמר רק בשעה הראויה לאכילת מצה.

הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ז, י) מבאר שחייב ארבע כוסות יסודו בחיוב על כל אחד ואחד להראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים; שתיית היין מבטאת חירות. הוא פוסק שלכל כוס ישנה ברכה הנאמרת עליה: קידוש על הכוס הראשונה, ברכת ההגדה ("אשר גאלנו") על הכוס השנייה, ברכת המזון על הכוס השלישית וברכת השיר על הכוס הרביעית (הלכות חמץ ומצה ז, י). יתרה מזאת: הרמב"ם פוסק (שם ז, ו-ז) כי מעבר לעצם השתייה, הברכות הן חלק ממצוות ארבע כוסות. גם הן חלק מקיום מצוות סיפור יציאת מצרים. אם כך, הקידוש של ליל הסדר ממלא תפקיד כפול: ראשית, קידוש כבכל ליל יום טוב. שנית, הוא מהווה את הברכה הנאמרת על הכוס הראשונה. אין זה פלא אפוא שבנוסח הקידוש לליל הסדר אצל רס"ג כלול פיוט ארוך בענייני יציאת מצרים, שהרי הברכה אינה רק קידוש, אלא חלק מקיום מצוות סיפור יציאת מצרים. באופן דומה נוכל להבין את דעת הט"ז. הקידוש גם הוא חלק מסיפור יציאת מצרים, וממילא אין הוא יכול להיאמר אלא מחשכה, בזמן הראוי לכל מצוות הלילה.

(רשימות)

בימי מלחמת העולם הראשונה נאלץ הגרי"ז זצ"ל לעזוב את עירו בריסק, ולחגוג את הפסח אצל אחיו, הגר"מ זצ"ל, בחסלוביץ, שם כיהן הגר"מ כרב העיר. מפני דחק המלחמה לא היה מספיק יין בעיר כדי שישתו כל אחד ארבע כוסות, אבל היו יכולים להשיג יין בצמצום כדי שישתה אחד מבני הבית ארבע כוסות, ועלתה השאלה בפני הגר"מ מה יעשו. הגר"מ הסתפק בשאלה האם עדיף שבעל הבית יוציא את כולם בשתיית היין, ולסמוך על דעת התוספות (פסחים צט ע"ב ד"ה לא יפחתו) דסגי בכך, או האם עדיף שכל אחד ישתה ארבע כוסות מחמר מדינה,

הגדה של פסח • קדש

ולסמוך על דעת הרמ"א (אורח חיים תפג, א) שיכול לשתות חמר מדינה לארבע כוסות אם אין לו יין. התחילו האחים הגאונים להתעמק בסוגיה.

הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ז, ט) פסק על פי הגמרא (פסחים קח ע"ב) שאם שתה יין חי יצא ידי ארבע כוסות, אבל ידי חירות לא יצא, ואם שתאן בבת אחת, ידי חירות יצא וידי ארבע כוסות לא יצא. ודברי הרמב"ם צריכים ביאור: מה הם שני דברים אלו, ארבע כוסות וחירות, ומדוע אם שתאן בבת אחת יצא ידי חירות ולא יצא ידי ארבע כוסות, ולהיפך אם שתאן חי? וביארו הגר"מ והגר"ז על פי המבואר ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה ז, י): "כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה". ומקור דברי הרמב"ם הוא מהגמרא (פסחים ק"ז ע"ב): "ארבע כסי תקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביה מצוה". והיינו שכל אחת מארבע הכוסות מהווה כוס של ברכה, שנתקנה עליה ברכה מסוימת. אבל בנוסף כתב הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ז, ו-ז) שחייב לשתות ארבע כוסות מפני שחייב אדם להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים. הרי שנאמרו שתי הלכות בארבע כוסות: סידור ברכה על הכוס, ושתיית הכוסות להראות דרך חירות. וזהו הביאור שאם שתאן חי לא יצא ידי חירות, היינו מצוות שתייה, שאין זה דרך חירות, אבל אם שתאן בבת אחת, ידי חירות יצא, אבל לא יצא ידי סידור ברכה על הכוס.

ובשיטת התוספות, שאחד מוציא חברו בארבע כוסות, ביאר הגר"ח זצ"ל שהיינו דווקא לגבי דין סידור ברכה על הכוס, אבל אילו היו סבורים התוספות שיש דין נוסף של שתיית הכוס, ודאי שאין אחד יכול להוציא את חברו. מעתה, גם ההלכה שמועיל חמר מדינה נראה שנאמרה דווקא לגבי דין כוס של ברכה, אבל שתיית חמר מדינה אינה עדיפה משתיית יין חי שאין יוצא בו ידי חירות, וצריכים לזה יין מזוג דווקא. לפיכך העלו הגר"מ והגר"ז שאין נפקא מינה אם ישתו כל אחד חמר מדינה או שיוציא אחד את כולם בשתיית יין, שבין כך ובין כך יצאו רק ידי סידור ברכה על הכוס אבל לא דין שתיית הכוסות דרך חירות. ולמעשה, כיוון ששניהם שווים, לכוס של קידוש לכל הפחות צריך שבעל הבית יוציא את המסובים כיוון שמדין קידוש צריך יין, שאין מקדשים אלא על היין. ועצם הסוגיה מבואר בארוכה בספר חידושי מרן הר"ז בהלכות חמץ ומצה, אבל הרקע לזה הוא על פי מעשה שהיה בזמן המלחמה כשהגר"מ והגר"ז ביררו את העניין יחד.

(רשימות)

הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ח, א) פותח את תיאור ליל הסדר בקביעה שבלייל ט"ו בניסן "מוזגים כוס". "מזיגה" היא מהילת היין במים, כל שותה כפי טעמו

בשבת מתחילים כאן:

יש מתחילים: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־בְּלִיַּת אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד

וַיְהִי־עָרֵב וַיְהִי־בֹקֵר

יוֹם הַשְּׁשִׁי: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֵאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל־
מְלֵאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבַרֵךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדְּשׁ
אֹתוֹ, כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל־מְלֵאכֶתוֹ, אֲשֶׁר־פָּרָא אֱלֹהִים, לַעֲשׂוֹת.

בראשית א

בראשית ב

הלכות חמץ ומצה ז, ט). מלשון הרמב"ם משמע שישנו דין שהמזיגה תיעשה בלילה. המזיגה היא אפוא חלק מהותי ממצוות ארבע כוסות, ולא רק אמצעי להכנת היין כראוי. זהו מעשה העושה את כוס היין הפשוטה לכוס של ברכה. כפי שהברכה על הכוס חייבת להיאמר בלילה דווקא, כך על מזיגת היין ויצירת כוס של ברכה להיעשות בלילה דווקא. חשיבות המזיגה נלמדת מהלכות ברכת המזון. במסגרת דיני אמירת ברכת המזון על הכוס, קובע הרמב"ם (הלכות ברכות ז, טו) כי אין למזוג את הכוס עד ברכת הארץ, הברכה השנייה בברכת המזון. פשוט שאם הייתה המזיגה רק אמצעי להכנת היין, לא היה נאמר בה דין מסוים, אלא משמע שהמזיגה היא חלק ממצוות הכוס עצמה. בנוסף, מהמשנה (פסחים קטז ע"א) נלמד שמזיגת הכוס השנייה קודמת לארבע הקושיות. ה"מגיד" נאמר דווקא לאחר שהכוס הוכנה כראוי ונעשתה כוס של ברכה. (רשימות)

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם

פרשת ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (בפירושו של התרגום – ואישתכללו) היא מגילת סתרים של נשמת האומה ומשאת נפשו של איש האלהים. אידיאה אונטולוגית נשגבה ורוממה מאירה את דרכו של עם הנצח. וכשאדם מישראל אומר בערבי שבתות קידוש היום על כוס יין מלא, הרי הוא מעיד לא רק על מציאות יוצר העולם, אלא גם על חובת האדם להיעשות שותף להקב"ה בהמשכת יצירתו ושיכלולה. כשם שהקב"ה שיכלל את תחום ההוויה בששת ימי בראשית, כך חייב האדם לגמור את היצירה כולה ולהפוך את רשות התווה והכוהו לישות שלימה ויפה.

(איש ההלכה)